

характер. Зміни, викликані стрімким розвитком інформаційних та телекомунікаційних технологій, стали предметом особливої уваги вчених, політиків, фахівців в інформаційній сфері.

Отже, важливою особливістю суспільства є зростання ролі і значення комунікаційних процесів. Саме процеси комунікації є ключем до розуміння нового суспільства, загальний напрям розвитку йде в бік вдосконалення засобів комунікації. У зв'язку з цим вивчення комунікативних процесів набуває особливої актуальності.

1. Бакулев Г. П. Массовая коммуникация: Западные теории и концепции : учеб. пособ. для студ. вузов / Г. П. Бакулев. – М. : Аспект Пресс, 2005. – С. 87. 2. *Иноземцев В. Л.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – С. 130. 3. *Вашкевич В. Р.* Новейшие коммуникационные технологии / В. Р. Вашкевич, И. П. Шибут. – Мн., 2003. – С. 139. 4. *Тихонова С. В.* Коммуникационная революция сегодня: информация и сеть // Полис. – 2007. – № 3. – С. 9. 5. *Турау Л.* Будущее капитализма. Как экономика сегодняшнего дня формирует мир завтрашний // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология. – Киев : Academia, 1999. – С. 218. 6. *Соловьев А. И.* Коммуникация и культура: противоречие поля политики // Полис. – 2002. – № 6. – С. 21. 7. Хитров А. Блог как феномен культуры // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Т. 1. Спецвыпуск. – С. 26–38. 8. *Тихонова С. В.* Коммуникационная революция сегодня: информация и сеть. – С. 11. 9. *Широканов Д. И.* Информационные ценности в контексте процессов глобализации / Д. И. Широканов, М. К. Буслова // Грядущее информационное общество. – Мн. : Белорусская наука. – 2006. – С. 176.

Надійшла до редколегії 14.12.12

А. І. Павко, д-р іст. наук, проф., КУУП

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СТАН ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті на основі використання творчих здобутків вітчизняної та зарубіжної партологічної думки здійснено спробу дослідити особливості і тенденції функціонування та розвитку новітньої партійно-політичної системи України, виявити її сильні та слабкі сторони, з'ясувати перспективні можливості перед викликами сучасності.

Ключові слова: партійна система, політична партія, партологія.

В статье на основе использования творческих достижений отечественной и зарубежной партологической мысли предпринята попытка исследовать особенности и тенденции функционирования и развития новейшей партийно-политической системы Украины, выявить ее сильные и слабые стороны, выявить перспективные возможности перед вызовами современности.

Ключевые слова: партийная система, политическая партия, партология.

The paper demonstrates on the basics of taking advancing creative achievements the native and foreign partology thought, views the peculiarities and directions function, development the modern party-political system in Ukraine, displays strong and poor sides discovers the prospects means before challenges of the present day.

Keywords: political system, political party, partology.

Окреслена нами проблема полягає в тому, щоб дати чітку і зрозумілу відповідь на те, чи здатна новітня партійно-політична система України у сучасному форматі взаємовідносин партійних угруповань, громадсько-політичних об'єднань та рухів між собою та з інститутами політичної влади бути важливим стратегічним чинником розвитку демократич-

ної, правової держави, громадянського суспільства в Україні, адекватно і разом з тим ефективно реагувати на виклики як українського так і загально цивілізаційного масштабу.

В контексті модернізаційних процесів, які хоч і не досить динамічно і послідовно здійснюються в політичній сфері суспільного життя України, варто, на наш погляд, поряд з термінологічним поняттям партійна система використовувати у науковому вжитку більш поглиблене і певною мірою модифіковане поняття – партійно-політична система. Такий підхід пояснюється тим, що інституалізована і розвинута партійна система складається не лише з політичних партій, а й з інших важливих політичних структур – громадсько-політичних об'єднань, політичних організацій та рухів. Зазначимо, що одне з класичних наукових визначень партійної системи належить відомому зарубіжному політологу А. Боднару. На його думку, партійна система – це об'єднання взаємозалежних партій, які прагнуть до завоювання, утримання і здійснення влади [1].

З нашої точки зору, партійно-політична система, що виникла та зазнала відповідних еволюційних змін протягом 20 років незалежності України, – це традиційно-політична структура, що є результатом стійких зв'язків та взаємовідносин політичних партій та їх модифікаційних утворень, організацій, громадсько-політичних об'єднань, та рухів як між собою, а також з державою та іншими інститутами влади. Необхідно також розрізнити термінологічне поняття "партійна система" чи "партійно-політична система" від терміну багатопартійність. Під останньою потрібно розуміти лише функціонування певної кількості партій, а не їх взаємодію. Потрібно підкреслити, що партійна система України, як і кожної іншої країни, включає сукупність партій та систему правил, що відбивають юридично встановлені умови функціонування і характер міжпартійної взаємодії, а також фактичну роль партій у керівництві державними справами, особливо у формуванні та діяльності виконавчої влади [2].

Вперше партійно-політичні системи виникли на теренах України у Східній Галичині і в Наддніпрянщині на межі XIX і XX століть. На цьому потрібно зробити особливий акцент у зв'язку з тим, що в новітніх політологічних виданнях формування багатопартійності в Україні безпідставно віднесено до початку XIX століття [3].

У структурному відношенні до їх складу входили як українські так і інонаціональні угруповання: партії, товариства, об'єднання. Так, партійно-політична система, яка сформувалась у австрійській Україні наприкінці XIX – початку XX століття налічувала 10 національних партій та організацій. До складу ж партійно-політичної системи російської України входило понад 20 українських партій і організацій. У ролі інонаціональних партійно-політичних утворень виступали відповідно російські (30) та польські (4) політичні партії та об'єднання. Ця специфіка структури партійно-політичних систем України віддзеркалювала дуалізм національного партійного життя наддніпрянських і галицьких українців [4].

Історичний досвід свідчить, що перші вітчизняні політичні партії, які виникли на межі XIX–XX ст., відіграли вирішальну роль у національному

самоутвердженні українців, стали могутнім ферментом політичної структуризації громадянства. Логічним завершенням процесів політичної емансипації українців у Росії та Австро-Угорщині, виходу національних рухів на політичну арену було формування партійно-політичних систем у Наддніпрянщині та в Галичині. Їх виникнення та становлення стало важливою ознакою модернізації громадянського життя в цих краях, його еволюції у напрямку європейських демократичних тенденцій.

Вироблення програм, політичних реформ, постійне їх удосконалення і корегування, наявність організаційної мережі, соціальної бази проведення громадської діяльності, здійснення стратегії і тактики у визвольному русі, перманентна внутрішньополітична боротьба і політичне співробітництво українських партій є сутнісними характеристиками національних угруповань як суб'єктів партійно-політичних систем у Східній Галичині і у Наддніпрянщині наприкінці XIX – початку XX ст. [5].

Світовий досвід переконливо свідчить, що розвинута партійна система є однією з характерних рис плюралістичної демократії. Саме партії, які шляхом політичної боротьби та співробітництва намагаються реалізувати власні програмні положення, є базовим структурним елементом партійно-політичної системи модерного суспільства. Не арифметична кількість партій, а їх боротьба та взаємодія є лакмусовим папірцем визначення наявності функціонування та життєздатності партійної системи. Так, наприклад, зарубіжний політолог Д. Рей, відкидаючи помилкові трактування окремими дослідниками партійної системи як простої суми партій, основою її ознакою визначає суперництво між "партіями в рамках конкретного політичного режиму, який надає політичним партіям унікальне значення". Згідно науковому підходу відомого західного дослідника Дж. Сарторі, "партійна система – це система взаємних впливів, які виникають в результаті суперництва між партіями" [6]. Зазначимо, що феномен партійно-політичної системи не можливо досягнути і осмислити без глибокого розуміння феномену політичних партій як найважливіших її складових.

Варто, на наш погляд, зробити акцент на тому, що сучасне концептуальне розуміння поняття партія бере свій початок з праць відомого англійського теоретика консерватизму Е. Берка. Згідно запропонованого ним визначення "партія – це стійке об'єднання людей, котре намагається спільними зусиллями на основі власних загальних принципів служити загальнонаціональним інтересам". Е. Берк вважав, партії не лише необхідним та важливим інститутом політичного життя, але й визнавав необхідність їхнього існування з точки зору моральних та етичних цінностей. "Політичні партії, – зазначав він, – є необхідним елементом вільної держави" [7].

Позитивна і водночас перспективна оцінка місця і ролі політичних партій в громадсько-політичному житті, суспільно-політичних процесах дала потужний імпульс до розробки в нових історичних умовах теорії політичних партій. Слід зазначити, що у XIX–XX столітті викристалізувались три основні підходи до сутнісного розуміння та аналізу політичних партій як суспільного феномену. Це, зокрема, доктринальний підхід,

який базується на ліберальних світоглядних засадах, відповідній політичній традиції, згідно з якою партії являють собою групи людей, ідеологічно пов'язані між собою (Б. Констан). Натомість марксистська концепція (К. Маркс і Ф. Енгельс, В. Ленін) була втіленням класового підходу і пов'язувала виникнення та функціонування партій з класовим представництвом; і нарешті представники інституціонального підходу розглядають партію як політичний інститут, що діє в царині політичної системи (Дж. Брайс, М. Вебер, Р. Міхельс, М. Острогорський, М. Дюверже). Ці вчені розробили основи наукового розуміння політичних партій, базовий понятійно-категоріальний апарат майбутньої партології [8].

Потрібно підкреслити, що Моріс Дюверже у фундаментальній праці "Політичні партії", яка була опублікована в 1951 році, не тільки продовжив, але і логічно завершив низку блискучих досліджень з політичної соціології, підготовленими його попередниками, видатними мислителями та інтелектуалами кінця XIX – початку XX ст. В монографії М. Дюверже були всебічно розглянуті питання походження політичних партій, дано об'єктивну оцінку їх місця та ролі в сучасному демократичному суспільстві, сформульовано найважливіші закономірності впливу виборчої системи та парламентаризму на розвиток політичних партій, визначено критерії класифікації партій та партійних систем. Саме завдяки своїй знаменитій праці М. Дюверже увійшов в історію світової політичної думки як визнаний автор теорії політичних партій, фундатор сучасної партології [9].

Соціологічна концепція М. Дюверже, яку він блискуче застосував у своєму монографічному дослідженні, знайшла своє конкретне втілення в тому, що він вивчав партію не з точки зору програмних положень, ідеологічних доктрин, а як інституціалізовану спільноту, показуючи залежність політичної діяльності партії від її структурно-організаційних основ. М. Дюверже вперше в історії світової політичної думки поставив питання про безпосередній зв'язок між партійною та парламентською, партійною та електоральною системами, зміг подолати ідеологізований підхід до вивчення партій та партійних систем, зосередивши увагу на аналізі зв'язків, відносин, які формувались як всередині партії, так і в процесі її взаємодії з соціальним середовищем. Потрібно підкреслити, що М. Дюверже розглядає партії як головні діючі особи політичного конфлікту в демократичному суспільстві. Вони займають ключове місце в боротьбі за владу, організують її, надають їй цілеспрямованого характеру та залучають до неї величезні маси населення. М. Дюверже звернув увагу і на те, що конфліктність в партійних системах має різні форми: від жорсткого протистояння до політичних компромісів, блоків, союзів. На його думку, прикметною рисою партійної боротьби в рамках багатопартійності є суперництво ідей, доктрин [10].

На думку М. Дюверже, багатопартійна система визначається не стільки кількістю партій, скільки можливістю кожної з них при позитивних підсумках загального голосування приймати участь у формуванні органів державної влади. Відсутність партій-лідерів веде до того, що втручання в боротьбу за місця в парламенті декількох партій не надає сут-

тевої переваги жодній з них. Тому для багатопартійної системи характерною є політика союзів, альянсів, блоків, які забезпечують тимчасову угоду між партіями, яка є необхідною для формування уряду, створення коаліцій в парламенті [11].

Визначення партійної системи, яке запропоноване М. Дюверже, вважається класичним у політичній теорії. Він всебічно обґрунтував висновок про те, що партійна система – це форми та умови співіснування партій у певній державі. Отже, партійна система – це система відносин між політичними партіями. Проте, на його думку, партійна система у змістовному вимірі зовсім не є тотожністю сумі конкуруючих на політичній арені партій. Саме зв'язки між політичними партіями визначають характер партійної системи як окремого політичного явища. Тому партійна система – це, з одного боку, статична конфігурація національних політичних партій на виборчому чи парламентському рівні, а з іншого – динамічний характер взаємних зв'язків між партіями, визначеними, насамперед, їх боротьбою за виборчі голоси та публічне становище в контексті потенційної можливості завоювання у майбутньому відповідальності за здійснювану державну політику.

Одним із проблемних аспектів зазначеного поняття є з'ясування питання про те, чи всі політичні партії держави є повноцінними суб'єктами партійної системи. Певна частина дослідників, наприклад, вважає, що до партійної системи не належать ті партії, цілі та діяльність яких суперечать існуючій та визнаній іншими політичними партіями політичній системі. Ми, зокрема, розділяємо точку зору українського дослідника Ю. Шведа, який стверджує, що до партійної системи належать всі ті політичні партії, які діють у державі легально, незалежно від їхнього ставлення до певного політичного ладу [12]. Важливо також зробити застереження стосовно того, що наявність багатопартійності зовсім не означає існування і функціонування стабільної та ефективної партійної системи, здатної бути важливим чинником сталого розвитку суспільно-політичних і соціально-економічних відносин у країні. В цьому контексті необхідно розглядати партійну систему як елемент політичної системи суспільства у взаємозв'язку та взаємодії з іншими її елементами – політичними інститутами. Мають сенс вітчизняні політологи, які вказують на те, що партійну систему необхідно розглядати як елемент політичної системи суспільства у взаємозв'язку та взаємодії з іншими її елементами – політичними інститутами. Партійна система є детермінантою функціонування всієї політичної системи і передусім її інституціональної підсистеми, яка, в свою чергу, містить такі політичні інститути, як сама партійна система, форма політичного правління, функціональні суб'єкти державно-політичної влади (законодавчої, виконавчої, судової), виборча система тощо [13].

Акцентуючи увагу на актуальності дослідження проблем формування та еволюції політичних партій та партійної системи в Україні, слід вказати, насамперед, на важливість глибинного, філософського осмислення сутності діяльності численних партійних угруповань. За даними Міністерства

юстиції України за станом на 1 січня 2011 року в країні налічувалось 185 партій, тоді як в 2001 році їх було всього 109, а в 2008 – 125 [14].

Потрібно підкреслити, що наявність в Україні значної кількості партій, зовсім не є індикатором виникнення в ній розвиненої демократії, реального політичного плюралізму. Проте, діючи в одному правовому полі, керуючись єдиним законодавством, політичні партії можуть представляти в спектрі політичних інтересів суспільства свій електорат.

В щорічному Посланні Президента України В. Януковича до Верховної Ради України в 2011 р., зокрема, наголошується на тому, що основним викликом для країни у суспільно-політичній сфері є необхідність синхронного продовження курсу реформ і розширення їх соціальної бази, збереження позитивних тенденцій підвищення дієздатності органів влади та зміцнення демократичних інститутів. Дієва відповідь на цей виклик не можлива без підвищення рівня довіри у суспільстві, зокрема, довіри до органів та інститутів влади [15].

Динаміка суспільного життя, трансформаційні та модернізаційні процеси, які відбуваються в різних галузях суспільного життя України, висувають нові вимоги до політичних партій, на які вони мають адекватно реагувати. Слід зауважити у цьому зв'язку на досить песимістичні настрії серед вітчизняних та зарубіжних політологів щодо майбутнього політичних партій, "партійної демократії" як у світі так і в окремих країнах. Згідно чисельних соціологічних опитувань, партії займають одне з останніх місць серед інститутів, які користуються довірою виборців. В Швейцарії, наприклад, партіям довіряють лише 12 % опитуваних. Такий показник довіри до політичних партій є значно меншим у порівнянні з довірою до армії, церкви, уряду, судової системи. Дві третини американців вважають, що жодна з партій не здатна найкращим чином вирішити найбільш суттєві, нагальні проблеми громадян країни [16].

Систематичний соціологічний моніторинг "Українське суспільство", проведений Інститутом соціології НАН України протягом 2004–2010 рр. засвідчив вкрай низькі якісні показники суспільної активності населення. Так, 83 % громадян України не є учасниками жодної громадської, політичної організації чи руху [17]. Згідно соціологічних даних у 2002 р. в Україні негативно ставилися до політичних партій – 61,7 %, позитивно ж лише – 7,3 % населення. Для порівняння у 1994 р. за значні показники складали відповідно – 67,1 % та 2,8 % [18].

Проте всупереч песимістичному прогнозу про нібито занепад ролі партій у політиці й зниження зацікавленості у їх вивченні, партійна демократія засвідчує живучість і актуальність. Політичні партії не тільки пристосовувалися до нових історичних обставин, зокрема, до умов постіндустріального, постмодерного світу, а й не втратили своєї провідної ролі у різних політичних процесах. На думку авторитетних представників вітчизняної політичної думки, як ринкова модель економіки з її неминучими модифікаціями, метаморфозами і оновленнями, так і партійна модель демократії, що базується на плюралізмі політичних сил і конкурентній боротьбі за державну владу, належить до фундаме-

нтальних цінностей сучасного цивілізованого світу. Новітня демократія залишається у підсумку партійною демократією при всьому її плюралізмі ідеальних типів і реальних моделей [19]. Слід зазначити, що саме політичний плюралізм є основою багатопартійності. Плюралізм думок, сконцентрований у політичних програмах, концепціях, доктринах складає базу для появи таких політичних структур, якими є партії. Політичний плюралізм затверджує не тільки різноманітність думок, але і багатовекторність дій [20].

Багатопартійність як доктрина, політичне явище, форма політичного представництва потребує подальшого теоретичного осмислення, узагальнення та аналізу в конкретній практичній ситуації, на рівні діяльності політичних партій та організацій в сучасних умовах [21].

Саме партії мають стати основними суб'єктами партійно-політичної системи України, відігравати більш помітну роль у функціонуванні законодавчої і виконавчої гілок державної влади. Удосконалення, оптимізацію партійної системи варто розглядати як один із стратегічних напрямів політичної модернізації Української держави. Слід зазначити, що за роки незалежності українське суспільство пройшло складний шлях від абсолютної монополії однієї партії, яка намагалася керувати розвитком процесів в усіх сферах суспільного життя, до реальної політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, утвердження основних засад багатопартійної системи. Були створені необхідні передумови для того, щоб стратегічні пріоритети розвитку суспільства і держави визначалися і реалізовувалися на основі дійсної альтернативності різних підходів і програм. Основні верстви і соціальні групи отримали певні інституційні можливості для представлення своїх інтересів і потреб через політичні партії відповідного спрямування. Проте політичні партії ще не стали основою формування урядових коаліцій та кадрового потенціалу політичного керівництва державою. Вітчизняні політологи слушно стверджують, що партії мають стати не лише провідними суб'єктами виборчого процесу, а й інститутами формування політико-владних еліт, які беруть на себе відповідальність за управління державою [22].

На відміну від розвинених цивілізованих країн, українські політичні партії ще не стали впливовими політичними утвореннями, які б спиралися на реальні інтереси та потреби найширших верств населення. Натомість, як засвідчує політична практика, більшість з партійних угруповань згуртувалися навколо харизматичних особистостей з метою реалізації вузькогрупових інтересів. Слід вказати і на те, що сучасна політична система побудована на домінуванні кланів-партій чи так званих політичних холдингів. При цьому роль парламенту полягає переважно у виробленні та практичній реалізації механізму узгодження міжкланових домовленостей. Доводиться констатувати і той прикрий факт, що практично жодною з українських партій не висунуто конструктивної, всебічно об'ґрунтованої загальносуспільної ідеї, яка б могла об'єднати націю та визначити чіткі пріоритети державотворчого процесу.

Потрібно також підкреслити, що становлення багатопартійності в Україні ускладнюється проблемами як внутрішньопартійного, так і позапартійного характеру. По-перше, це організаційний дисбаланс внутрішньої структури, гіпертрофовані амбіції і егоцентризм деяких лідерів, внутрішньопартійні чвари, ідеологічна аморфність, невизначеність політичних програм тощо.

По-друге, низький рівень політичної культури суспільства в цілому, нерозвиненість ринкових відносин і соціально-економічна криза; слабкість демократичних традицій і відсутність демократичної свідомості у значної частини громадян країни [23].

Використовую запропонований Дж. Сарторі варіативний характер класифікації багатопартійної системи – поміркованого та поляризованого плюралізму, потрібно підкреслити, що в нашій країні за всіма ознаками багатопартійність розвивається саме в рамках системи поляризованого плюралізму. На наше переконання, в умовах чітко окресленої поляризації політичних сил в Україні, не активно пропагований ліберальний центризм, а саме соціал-демократичні цінності мають стати політичним буфером, політико-ідеологічним фундаментом для подальшої консолідації суспільства. Вважаємо, що з точки зору перспектив суспільного розвитку Україна має гостру потребу в конструктивній соціал-демократичній альтернативі, яка є важливим елементом формування стабільної партійно-політичної системи. Це завдання є тим більш актуальним з врахуванням того, що суспільні потреби в Україні, як і в інших країнах перехідного типу, суттєво поступаються потребам індивідуумів, тобто розподіл ресурсів громадянського суспільства, що знаходиться на стадії формування, відбувається з глибоко ліберальним ухилом. При цьому соціал-демократичний компонент практично ігнорується. Наприклад, за даними статистики по індексу людського розвитку ООН – 90 % національних ресурсів в Україні належить приватному секторові, державі – лише 10 % [24]. Обмежена ресурсна база громадянського суспільства, що знаходиться на стадії формування, гальмує процес помітного впливу політичних партій на політичну систему суспільства, значною мірою визначає гіпертрофовану багатопартійність, яка існує в сучасній Україні. Її сутність полягає в тому, що значна частина партій функціонує як своєрідні бізнес-проекти, створені із залученням бюрократичного апарату для розв'язання корпоративних проблем, лобювання групових інтересів, а не для розробки та впровадження стратегічних концепцій розвитку держави й суспільства [25].

В сучасних умовах відсутні ознаки наявності в Україні розвинутої та потужної партійної системи. Незважаючи на постійне кількісне зростання політичних партій, партійна система в нашій державі не змогла досягти належного ступеня зрілості. Ми погоджуємось з точкою зору експертів, які вважають, що маючи зовнішні формальні атрибути, більшість партій характеризувалися незначною чисельністю, відсутністю сталого електорату та стабільних зв'язків з ним, невизначеністю організаційної побудови. Майже в всіх політичних партій відсутні програмно-ідеологічні настанови, які б

дійсно відображали інтереси основних соціальних груп. Діяльність багатьох партій значною мірою підпорядкована політичному обслуговуванню потреб партійних лідерів і функціонерів, фінансово-промислових груп, а також певних прошарків адміністративно-господарського апарату.

Певна частина політичних партій є своєрідними бізнес-проектами, політичними відгалуженнями великих підприємницьких структур. Орієнтованість на особистості конкретних політичних лідерів багатьох партійних і виборчих проектів свідчить про фрагментарність партійної системи України. На це ж вказує і регіональна обмеженість електорального впливу партій і виборчих блоків [26].

Загалом, партійно-політична система України в цілому постала перед низкою викликів, серед яких монополізація партійної системи двома різнополюсними політичними мегасилами, що створює загрозу узурпації державної влади "партизація" системи державного управління, зменшення суспільного впливу на формування державної влади тощо. Серед низки системних рис партійної системи України, що істотно не змінилися і значною мірою репрезентують стан її розвитку варто вказати на: не сформованість політичного класу; відсутність партійно-політичної традиції як політичного феномену; нереалізованість партій як ідеологічних інститутів; невиконання українськими політичними партіями традиційних для партійних систем демократичних країн функцій (виховання нової еліти, забезпечення соціальної комунікації тощо) [27].

Виокремлюючи позитивні і негативні тенденції розвитку новітньої партійно-політичної системи України, з'ясовуючи рівень її здатності адекватно реагувати і гідно відповідати викликам сучасного суперечливого світу, варто враховувати і такі її прикметні риси як: посилення взаємодії партій з опорними соціальними групами, формування стратегії вибору власного електорату; наявність розриву між партійним керівництвом і масами, слабких менеджерських засад внутрішньопартійного управління; існування суперечностей між стратегічними цілями і тактичними засобами; дефіцит у партійних ланках фахових управлінських кадрів; недостатня фракційна діяльність окремих політичних партій в органах представницької влади країни; збереження політичного попularyзму в електоральних кампаніях, відсутність конкретних ефективних механізмів реалізації власних програмних засад [28].

Переважає більшість фахівців вважає загально визнаним твердження, що партійна система України не є досконалим політичним феноменом. Особливо це помітно під час порівняння її з партійними системами країн Європи. Однією зі специфічних рис партійної системи України й водночас ознакою її несформованості та значної персоніфікації політичного процесу є істотно більший вплив на партійну систему України президентських виборів порівняно з парламентськими. Не стали винятком і президентські вибори – 2010. Перемога Віктора Януковича сприяла збільшенню рейтингу Партії регіонів, поразка Юлії Тимошенко – зниженню рейтингу БЮТ і занепаду партій, що її підтримували (найяскравіший приклад – "Народна самооборона"), надзвичайно низький резуль-

тат Віктора Ющенка, як для чинного на час виборів Президента, що призвів в кінцевому підсумку до його витіснення з електоральної обойми партії "Наша Україна".

Вказуючи на такі основні ключові недоліки партійної системи України як: "лідерський" характер партій, ідеологічна нестійкість, відсутність регулярної інституційної активності, зосередження насамперед на періодичному вирішенні електоральних завдань різного рівня, слід наголосити на тому, що водночас суспільні очікування демонструють гостру потребу в оновленні спектра політичних сил, у виробленні нових політичних проектів, що в майбутньому зможуть привести до змін серед партійних лідерів, електоральних симпатій.

Одним з кризових явищ політичної модернізації України стала побудова партійної системи за західним зразком без врахування критичного розуміння його сутності. Проте, наприклад, важко заперечувати позитивний характер такої ознаки електорального процесу у країнах західної демократії, при дотриманні якої партії практично не мають шансів залишитися при владі у разі невиконання пунктів власної програми [29].

Однією з проблем формування розвинутої і потужної за цивілізаційними мірками партійної системи України є незавершеність її інституціоналізації. Наголосимо, що в широкому сенсі поняття "інституціоналізація партійної системи" означає не лише наявність формальних партійних інституцій і відповідних норм, а й ступінь впливу партій на формування влади. Зазначимо у цьому зв'язку, що партійна система України формується як слабо інституціоналізована система з часом не стала стабільною, не набула спроможності бути якісним ресурсом формування органів державної влади. Натомість вона перетворилася по суті на квазіпартійну систему, в якій домінують неформальні механізми взаємодії на ринку владних ресурсів. Слабкість партійної системи, неконкурентоспроможність українських партій у свою чергу стимулювала формування партійних субститутів, таки, зокрема, як регіональні політичні машини та політизовані фінансово-олігархічні групи. На думку фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, сучасне партійне поле країни складається з акторів, які не є повною мірою політичними партіями в розумінні західної демократичної традиції, а скоріше політичними субститутами, оскільки не виконують характерні для інституту політичних партій у демократичних країнах завдання [30].

Слід звернути увагу на те, що інституціоналізована партійна система передбачає також наявність ідей, втілюваних у нормах, правилах і принципах діяльності політичних партій, а також стабільність між партійною конкуренцією та наявність постійних партій у суспільстві. Характерною властивістю інституціоналізації є, зокрема, ступінь матеріалізації партії у суспільній свідомості, завдяки якій вона існує незалежно від власних лідерів і регулярно залучається до важливих у суспільстві політичних подій. Показником інституціоналізованості партій є мінімальна підтримка виборців і мінімальна тривалість існування політичної партії. Як правило, інституціоналізованою вважається партія, що бере участь у понад

трьох загальнонаціональних виборах. Основними відмінностями партійної системи України від класичних європейських партійних систем є значна кількість партій, що постійно перебувають у процесі перетворень, розпаду, об'єднання, реорганізації, що обумовлює загальну нестійкість вітчизняної партійної системи.

Потрібно підкреслити, що нестабільність партій значною мірою зумовлена генетичними особливостями вітчизняної партійної системи. Значна частина нині провідних вітчизняних партій, які були сформовані з метою вирішення управлінських завдань для фінансово-промислових груп, не мають власної соціальної бази й наділені рисами політичних проєктів, створених відомими політиками. Одним із наслідків партійної фрагментації в Україні стали відсутність у політичних партій чіткої ідеології, надмірна роль особистості лідерів, підвищений ступінь політичного опортунізму та популізму, відсутність внутрішньої демократії. Однією з кризових ознак партійної системи України й те, що конфлікти між політичними акторами мають не програмно-ідеологічний, а особистий характер і пов'язані здебільшого з рівнем оцінки компетенцій та здібностей щодо виконання державницьких завдань в разі здобуття влади.

У цьому зв'язку варто наголосити на тому, що для забезпечення політичної стабільності та консолідації українського суспільства вітчизняній партійній системі необхідні сильні політичні партії, що дозволяють створити противагу групам тиску, забезпечити політичну автономію партії від різних груп бізнес-еліти, а також забезпечити формування консолідованої демократії в країні.

Отже, для трансформації та оптимізації партійно-політичної системи України, для забезпечення відповідності кращим європейським політичним традиціям, стану готовності успішній протидії викликам сучасності, важливим, на наш погляд, є методологічне осмислення важливих партологічних доктрин, узагальнення та критичне використання в діяльності національних партій вітчизняного та зарубіжного досвіду формування та функціонування партійних угруповань, розробка ними інноваційних політичних програм та проєктів, які б сприяли глибокій, системній модернізації країни та суспільства. Проте першочерговим викликом для новітньої вітчизняної партійно-політичної системи є подолання партіями п'ятивідсоткового бар'єру та адаптації до змішаної системи виборів, відповідно до ухваленого Верховною Радою в цілому проєкту закону "Про вибори народних депутатів". Зокрема законом передбачено, що участь у виборах беруть тільки політичні партії, а тому вибори блоків політичних партій не передбачено (Урядовий кур'єр. – 2011. – 19 листопада). Зазначені нові принципи парламентських виборів мають бути належним чином враховані політичними партіями в електоральній кампанії.

1. Журавлєва Л. Политические партии и партийные системы // Социально-политический журнал. – 1996. – № 3. – С. 70. 2. Україна в 2010 році: Щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – С. 30. 3. Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : Астролябія, 2005. – С. 218. 4. Павко А. І. Повчальний досвід вітчизняної історії:

Політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби / А. І. Павко. – К. : Плеяди, 2002. – С. 385. 5. Там само. – С. 384. 6. *Рагозин Н. П.* Развитие партийной системы Украины // Полис. – 2004. – № 1. – С. 89. 7. *Гонюкова Л. В.* Суспільно-політичні об'єднання: теорія і практика : [навч.-метод. посіб. для вищ. навч. закл.] / Л. В. Гонюкова, Б. М. Максимець. – К. : Генеза, 2009. – С. 11. 8. *Павко А.* Внесок М. Дюверже у розвиток політичної науки // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2011. – № 102. – С. 42. 9. Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні : матеріали "круглого столу". – К. : НІСД, 2004. – С. 42. 10. *Пушкарьова Г. В.* Партии и партийные системы: концепция М. Дюверже // Социально-политический журнал. – 1993. – № 9–10. – С. 113. 11. Там же. – С. 117. 12. *Шведа Ю.* Теорія політичних партій і партійних систем : навчальний посібник / Ю. Шведа. – Львів : Тріада плюс, 2004. – С. 389. 13. *Барановський Ф.* Партійна система України: необхідність оптимальності // Віче. – 2004. – № 7. – С. 10. 14. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С. 397. 15. Там само. – С. 28. 16. Политические институты на рубеже тысячелетий. – Изд. 2-е. – Дубна : ООО "Феникс", 2005. – С. 62. 17. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – С. 29. 18. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : монографія / М. І. Панов (кер. авт. кол.) ; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2008. – С. 317. 19. *Примуш М. В.* Політичні партії: механізми інституціоналізації і структурної трансформації : автореф. дис. ... д-ра політ. наук / М. В. Примуш. – Львів, 2003. – С. 1–2. 20. *Рябіка І. Л.* Зародження і легалізація багатопартійності в умовах переходу від тоталітаризму до демократії: історико-політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук / І. Л. Рябіка. – Сімферополь, 2007. – С. 7. 21. *Соколов В. Н.* От тоталитаризма к политическому плюрализму: многопартийность как основа демократии / В. Н. Соколов, И. Л. Рябіка. – Одесса : Маяк, 2007. – С. 8. 22. *Максимець Б. М.* Політичні партії як чинники формування та реалізації стратегії державної політики : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління / Б. М. Максимець. – Х., 2006. – С. 1. 23. Барановський Ф. Партійна система України: необхідність оптимальності. – С. 10. 24. *Стаценко О. С.* Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі : автореф. дис. ... канд. політ. наук / О. С. Стаценко. – Сімферополь, 2004. – С. 13. 25. *Максимець Б. М.* Політичні партії як чинники формування та реалізації стратегії державної політики. – С. 15. 26. Політичні партії – провідний чинник розвитку політичної системи в Україні. – С. 10–11. 27. Україна в 2005–2009 рр. : стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2009. – С. 26–27. 28. Проблеми модернізації політичних систем сучасності. – С. 251. 29. Україна в 2010 році: Щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. – С. 28. 30. Там само. – С. 27.

Надійшла до редколегії 14.12.12